

Łukasz Sykała

Miejsce odnowy wsi w systemie polityk rozwojowych i programów wsparcia obszarów wiejskich w Polsce

Streszczenie: W 2022 r. minęło 25 lat od uruchomienia w województwie opolskim programu odnowy wsi, a tym samym zainicjowania w Polsce tego animowanego przez lokalną społeczność procesu rozwoju obszarów wiejskich. Inspiracją dla opolskiego programu odnowy wsi z 1997 r. stały się pozytywne doświadczenia odnowy wsi w Niemczech i Austrii. W swej początkowej fazie odnowa wsi w Polsce była procesem całkowicie oddolnym i o ograniczonym zasięgu terytorialnym. Jej szerokie upowszechnienie w skali całego kraju nastąpiło wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej (2004) oraz związaną z nim dostępnością funduszy unijnych na rozwój obszarów wiejskich. W kontekście ćwierćwiecza funkcjonowania i rozwoju tej idei w Polsce w artykule podjęto refleksję nad obecnym miejscem odnowy wsi w krajowych i regionalnych politykach rozwojowych i programach wsparcia obszarów wiejskich. Zagadnienie to rozpatrywano przez pryzmat zakorzenienia odnowy wsi w modelach wsparcia obszarów wiejskich, rozwoju wojewódzkich programów odnowy wsi, a także jej umocowania w strategiach krajowych i regionalnych oraz relacji z działaniami programów finansowanych z funduszy europejskich. Wnioskowanie oparto na kwerendzie i analizie treści krajowej literatury przedmiotu dotyczącej odnowy wsi oraz dokumentów strategicznych szczebla centralnego i regionalnego. W odniesieniu do uzyskanych wyników odnowa wsi w Polsce – mimo zaangażowania środowisk wiejskich i zainteresowania naukowców oraz nowoczesnej podbudowy teoretycznej – ciągle zajmuje niedostateczne miejsce w systemie polityk rozwoju. Jest słabo umocowana w aktualnych strategiach krajowych i regionalnych oraz w znacznym stopniu została przyćmiona działaniami dotowanymi ze środków unijnych, co nie pozostało bez wpływu na obecny zasięg wojewódzkich programów odnowy wsi. Pozycja tej idei w politykach rozwojowych odzwierciedla szerszy problem – niedostatecznego uwzględnienia w nich

---

Mgr Łukasz Sykała, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Ośrodek Badań Strategicznych, ul. Cieszyńska 2, 30-015 Kraków, e-mail: lsykala@irmir.pl, ORCID: 0000-0002-0901-3639.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

priorytetów wiejskich i postrzegania obszarów wiejskich głównie przez pryzmat peryferyjności i marginalizacji.

Słowa kluczowe: rozwój obszarów wiejskich, odnowa wsi, rewitalizacja wsi, polityki rozwojowe, fundusze europejskie.

1. Wprowadzenie

Praktycznie na całym świecie obszary wiejskie są przedmiotem różnorodnych polityk i programów rozwojowych. Ich realizacja najczęściej wynika z potrzeby przełamywania różnych problemów czy barier rozwojowych tych obszarów (Duczowska-Małyśz 2007). Jednocześnie w ślad za przekształceniami samych obszarów wiejskich i rozkwitem koncepcji teoretycznych dotyczących ich rozwoju zmieniają się cele i priorytety kierowanych do nich polityk i programów. Przykładem mogą być zmiany, jakie zachodzą w podejściu do wsparcia obszarów wiejskich w Unii Europejskiej (UE) oraz państwach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) – systematycznie od przełomu lat 70. i 80. XX w. Najogólniej rzecz biorąc, obejmują one przejście od egzogenicznego (odgórniego i modernizacyjnego) do endogenicznego i neoendogenicznego (oddolnego i rozwojowego) modelu ich rozwoju. W rezultacie tej zmiany w rozwoju obszarów wiejskich, obok wsparcia rolnictwa, coraz większy nacisk kładziony jest na pozarolnicze aspekty ich gospodarczego i społecznego funkcjonowania. Obecnie dużo więcej uwagi przykładana jest do lokalnych zasobów i potencjałów (ludzkich, przyrodniczych i kulturowych) tych obszarów – jako uwarunkowań i czynników ich rozwoju. Ponadto w podejściu do rozwoju terenów wiejskich nastąpił swoisty zwrot społeczny, którego przejawem są coraz liczniejsze działania na rzecz aktywizacji społeczności wiejskich, zachowania ich tożsamości i upodmiotowienia w procesie rozwoju wsi. Jedną z takich inicjatyw jest odnowa wsi, która na bazie doświadczeń niemieckich i austriackich przeniesiona została na grunt polski i zainicjowana jako proces w województwie opolskim – poprzez uruchomienie w 1997 r. regionalnego programu odnowy wsi.

Od samego początku odnowa wsi w Polsce spotkała się z dużym zainteresowaniem oraz wsparciem badaczy i ekspertów zajmujących się problematyką szeroko rozumianego rozwoju obszarów wiejskich – reprezentujących różne dziedziny wiedzy (m.in. socjologię, geografę i gospodarkę przestrzenną, ekonomię, architekturę i urbanistykę) – co oddaje wielowymiarowy charakter tego procesu. W okresie 25 lat funkcjonowania w Polsce odnowa wsi doczekała się stosunkowo licznych publikacji naukowych i eksperckich – w tym kilku pozycji książkowych (np. Sykała, Dej [red.] 2018;

Idziak, Wilczyński 2013; Kłodziński, Błąd, Wilczyński [red.] 2007; Wilczyński 2003). Na podstawie kwerendy i przeglądu krajowej literatury przedmiotu wskazać można sześć głównych wątków tematycznych w nurcie polskich badań nad odnową wsi. Pierwszy dotyczy samej idei i genezy odnowy wsi, jej podstaw teoretycznych oraz kształtu jako metody oddolnego procesu stymulowania rozwoju obszarów wiejskich, którego kluczowym animatorem jest społeczność lokalna (Wolski, Sykała 2016; Idziak, Wilczyński 2013; Błąd 2007a; Heffner 2007; Kaleta 2007; Wilczyński 2012, 2007a, 2003). Odnowa wsi jest również rozpatrywana jako przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych (Wolski 2018, 2017a; Wójcik 2018a, 2017a). Dużo uwagi w polskim piśmiennictwie poświęca się charakterystyce, funkcjonowaniu i efektom wdrażania wojewódzkich programów odnowy wsi (Mańkowska, Minta, Kalisz 2019; Dej 2018; Mucha, Sykała, Świągost 2018a; Wolski 2017b; Czapiewska 2011; Rydz 2009; Wilczyński 2008, 2007b). Osobny przedmiot dociekań stanowi realizacja działań odnowy wsi w ramach programów współfinansowanych z funduszy europejskich – a zwłaszcza z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) (Mucha, Świągost, Sykała 2018b; Sykała, Świągost, Mucha 2018; Biczkowski, Rudnicki 2017; Rogatka i in. 2017; Świągost, Mucha, Sykała 2017; Biczkowski, Grabowska 2015; Hoffmann 2014; Golinowska, Kutkowska 2009). Tematem prowadzonych badań są też uwarunkowania, przebieg i rezultaty odnowy wsi w wybranych gminach i miejscowościach (Bielecka 2020; Jeziorska-Biel 2017a, 2017b, 2017c, 2015; Wójcik 2010; Błąd 2007b). Wreszcie obszarem zainteresowania są powiązania odnowy wsi z innymi metodami oraz instrumentami wsparcia rozwoju obszarów wiejskich w Polsce – w szczególności z programem LEADER (obecnie RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność) i rewitalizacją (Sykała 2019; Dej, Sykała 2018; Biczkowski, Biczowska 2017; Kamiński 2007). Poza wskazanymi wyżej aspektami polscy badacze podejmują również kwestie różnych instrumentów i metod wsparcia odnowy wsi (Staszewska 2018; Świągost, Mucha, Sykała 2018), doświadczeń jej funkcjonowania w innych państwach (Koreleski 2012) oraz kształtowania wizerunku wsi i roli architektury krajobrazu w tym procesie (Niedźwiecka-Filipiak, Kuriata 2010; Niedźwiecka-Filipiak 2005). Ponadto o istotności odnowy wsi jako przedmiotu badań w Polsce świadczą dotyczące jej prace doktorskie¹, realizowane w tym obszarze projekty

¹ Są to m.in.: „Odnowa wsi jako metoda aktywizacji obszarów wiejskich na przykładzie gminy Męcinka w województwie dolnośląskim” (I. Cieśla, Politechnika Wrocławska, 2011 r.); „Rozwój lokalny i regionalny poprzez programy odnowy wsi (studium dla województwa opolskiego na tle wybranych regionów Unii Europejskiej)” (P. Bębenek, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB, 2013 r.); „Realizacja programu «Odnowa Wsi» a poziom zrównoważonego rozwoju gmin województwa łódzkiego” (P. Jeziorska-Biel, Uniwersytet Łódzki, 2015 r.); „Programy «odnowy wsi» w przemianach społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich” (O. Wolski, Uniwersytet Łódzki, 2021 r.) oraz „«Odnowa Wsi Dolnośląskiej» jako przykład programu pomocowego wspierającego rozwój obszarów wiejskich” (D. Mańkowska, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, 2021 r.).

naukowe i eksperckie, a także organizowane na jej temat konferencje i seminaria (np. VI Europejski Kongres Odnowy Wsi w Kamieniu Śląskim w 2007 r. i XXXIII Seminarium Geografii Wsi pt. „Odnowa i rewitalizacja wsi. W kierunku nowych paradygmatów kształtowania wiejskiej przestrzeni” w Tomaszowicach pod Krakowem). Warto zwłaszcza wspomnieć o projekcie o nazwie „Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi”, w ramach którego dokonano waloryzacji potencjału 50 miejscowości pod kątem utworzenia sieci najciekawszych wsi – jako markowego produktu turystycznego na obszarach wiejskich – na kształt istniejących w innych państwach UE (Wójcik 2018b, [red.] 2017b, 2016).

Co istotne, odnowa wsi w Polsce spotkała się z pozytywnym odzewem oraz aktywnym zaangażowaniem ze strony środowisk wiejskich i lokalnych liderów, czego przejawem stały się liczne inicjatywy na rzecz jej rozwoju i upowszechnienia w kraju (Idziak, Wilczyński 2013). Żywołności tej idei w Polsce w ostatnich 25 latach dowiódł rozwój wojewódzkich programów odnowy wsi oraz stale rosnąca liczba gmin i sołectw uczestniczących w ich realizacji. Z czasem aktywność liderów i środowisk wiejskich przybrała postać ogólnopolskiego ruchu odnowy wsi. W 2013 r. 36 wójtów i burmistrzów z 15 województw podpisało porozumienie o utworzeniu Polskiej Sieci Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW), której trzy lata później nadano osobowość prawną w formie stowarzyszenia. PSORW jako operator Sieci Najciekawszych Wsi podejmuje aktywne działania na rzecz upowszechnienia idei odnowy wsi w Polsce.

Przypadające w 2022 r. 25-lecie zainicjowania odnowy wsi w Polsce stanowi dobrą okazję do podjęcia refleksji nad obecnym miejscem i rolą tego procesu w systemie krajowych i regionalnych polityk rozwojowych oraz programów wsparcia obszarów wiejskich. System ten jest obecnie bardzo szeroki. Rozwój i przekształcenia polskiej wsi wspierane są przez programy współfinansowane ze środków europejskich, fundusze rządowe (zwłaszcza fundusz sołecki), różne programy krajowe i wojewódzkie oraz w ramach działalności organizacji pozarządowych (np. program „Działaj Lokalnie” Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności). Celem niniejszego artykułu było znalezienie odpowiedzi na pytanie o obecne miejsce odnowy wsi – rozumianej jako proces oddolnego i animowanego przez lokalną społeczność rozwoju obszarów wiejskich (Wilczyński 2012, 2003) – w tym systemie. Problem ten został tu przeanalizowany przez pryzmat: zakorzenienia odnowy wsi w obecnych koncepcjach i modelach wsparcia obszarów wiejskich, rozwoju wojewódzkich programów odnowy wsi, umocowania tej idei w krajowych i regionalnych strategiach rozwoju, a także jej relacji z działaniami programów finansowanych ze środków unijnych. Na potrzeby artykułu dokonano przeglądu polskiej literatury przedmiotu dotyczącej odnowy wsi i kwerendy dokumentów strategicznych szczebla krajowego oraz wojewódzkiego.

Analizie poddano zapisy dokumentów systemu zarządzania rozwojem kraju², a także strategii rozwoju województw i ich regionalnych programów operacyjnych na lata 2014–2020.

2. Odnowa wsi jako idea i proces

Odnowa wsi nie jest naukową teorią rozwoju obszarów wiejskich mimo przypisywania jej niekiedy takiego znaczenia. Stanowi ona przede wszystkim zespół działań praktycznych – niemniej o bardzo nowoczesnej podbudowie teoretycznej (Kaleta 2007). Odnowa wsi czerpie z dorobku koncepcji aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych (*community development*) (Kaleta 2007), a także wpisuje się w założenia nowego podejścia do polityki wsparcia obszarów wiejskich (OECD 2006) oraz endogenicznego i neoendogenicznego modelu ich rozwoju (por. Wolski, Sykała 2016; Adamski, Górlach 2007; Buchenrieder i in. 2007; Ray 2006, 2001; Ward i in. 2005; Woods 2005; Baldock i in. 2001). Odnowę wsi zainicjowano w Niemczech Zachodnich w latach 50. XX stulecia. Na początkowym etapie rozwoju obejmowała odnowę rolnictwa oraz odnowę urbanistyczną jako proces ukierunkowany w szczególności na poprawę wydajności sektora rolnego i modernizację wsi (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2003). W okresie ponad 70 lat funkcjonowania w Europie odnowa wsi przeszła istotną ewolucję celów i zakresu wsparcia – od działań zogniskowanych przede wszystkim na ożywieniu koniunktury gospodarczej wsi, poprzez przedsięwzięcia służące ochronie krajobrazu wiejskiego i utrzymaniu dziedzictwa kulturowego wsi oraz rozwojowi infrastruktury wiejskiej, do inicjatyw na rzecz zachowania i wzmocnienia tożsamości lokalnych społeczności wiejskich (Idziak, Wilczyński 2013; Heffner 2007; Wilczyński 2003). Ewolucja odnowy wsi wpisuje się w szerszy kontekst przekształceń paradygmatów rozwoju obszarów wiejskich i wynikających z nich praktycznych implikacji dla adresowanych do tych obszarów polityk rozwojowych w Europie. Zmiany te obejmują przejście od egzogenicznego (odgórnego i modernizacyjnego) do endogenicznego oraz następnie neoendogenicznego (oddolnego i rozwojowego) modelu wsparcia rozwoju wsi (tabela 1) (Buchenrieder i in. 2007; Ward i in. 2005; Baldock i in. 2001). W swej obecnej formie (przeniesionej na

---

² System dokumentów strategicznego zarządzania rozwojem w Polsce tworzą: Koncepcja Rozwoju Kraju 2050 (w przygotowaniu), średniookresowa strategia rozwoju kraju (Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 [2017]) i pakiet zintegrowanych strategii rozwoju (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030; Polityka Ekologiczna Państwa 2030; Polityka Energetyczna Polski 2040; Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 [2019]; Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu 2030; Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030; Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 [2020]).

grunt polski) odnowa wsi zrodziła się w Niemczech i Austrii jako odpowiedź na kryzys tożsamości i wartości kulturowych obszarów wiejskich oraz erozji więzi społeczności lokalnych, będący następstwem odgórnie wdrażanych programów modernizacji skutkujących uprzemysłowieniem rolnictwa i umiastowieniem wsi (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2012; Kaleta 2007). Dziś odnowa wsi rozumiana jest jako idea i proces przekształcający obszary wiejskie dzięki oddolnemu zaangażowaniu mieszkańców (Wilczyński 2007a).

Najważniejsze cechy odnowy wsi zawierają się już w jej definicjach (Wójcik 2018a, 2017a; Wolski 2017a; Wilczyński 2012, 2003). Przede wszystkim należy podkreślić jej procesowy charakter. Odnowa wsi nie jest zbiorem incydentalnych i oderwanych od siebie przedsięwzięć podejmowanych w ramach epizodycznych czy cyklicznych programów wsparcia wsi. Stanowi ona proces rozwojowy, w którym istotne znaczenia ma sekwencja czasowa realizowanych działań, a także ich powiązanie ze sobą i innymi inicjatywami w otoczeniu (Idziak, Wilczyński 2013). Kluczową cechą odnowy wsi jest podejście oddolne. Głównym animatorem i podmiotem tego procesu jest lokalna społeczność. Praktycznym wyrazem podejścia oddolnego w odnowie wsi jest powoływanie w sołectwie grupy odnowy wsi i jej lidera – odpowiadających za koordynację oraz prowadzenie działań w danej miejscowości (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2012, 2007b, 2003). Odnowa wsi bazuje na podejściu endogenicznym – tj. wykorzystaniu w procesie rozwojowym lokalnych potencjałów i zasobów (materialnych i niematerialnych). W tym celu uwzględniane jest planowanie strategiczne. Opracowanie sołeckich strategii rozwoju służyć ma waloryzacji lokalnych potencjałów oraz sformułowaniu na tej podstawie wizji i pożądanego kierunku rozwoju miejscowości (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2012, 2007b, 2003). Zatem odnowa wsi odpowiada właściwej logice planowania rozwoju, gdzie najpierw dokonuje się diagnozy i rozeznania potrzeb, następnie określenia własnych priorytetów, a dopiero potem poszukuje się dla ich realizacji źródeł finansowania. Jest to o tyle istotne, że w dobie wysokiej dostępności różnych funduszy i programów wsparcia wsi, ta niejako naturalna logika procesu planowania strategicznego została zaburzona. Częstokroć to właśnie źródła finansowania, a nie rzeczywiste potrzeby, determinują działania podejmowane na terenach wiejskich (Dej, Sykała 2018). Ponadto odnowa wsi wpisuje się w model wielofunkcyjnego i zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. Jej celem jest kształtowanie szeroko rozumianych warunków życia na wsi oraz jej dostosowanie do wymogów współczesności i pełnienia nowych funkcji na rzecz całego społeczeństwa. Oddziałuje ona zarówno na standard życia i źródła utrzymania mieszkańców, jak i służy zachowaniu tożsamości wsi oraz jej rozwojowi materialnemu i kulturowemu (Wójcik 2018a, 2017a; Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2003).

Tabela 1. Wybrane modele rozwoju obszarów wiejskich**Table 1.** Selected models of rural development

Cecha	Model egzogeniczny	Model endogeniczny	Model neoendogeniczny
Kluczowe mechanizmy	Korzyści skali i aglomeracji	Wykorzystanie lokalnych zasobów (naturalnych, ludzkich i kulturowych) dla trwałego rozwoju	Interakcje między siłami lokalnymi i globalnymi
Siły sprawcze	Rozprzestrzenianie procesów rozwoju z miejskich biegunów wzrostu w kierunku obszarów wiejskich	Lokalne inicjatywy i przedsiębiorczość	Globalizacja, szybkie zmiany w dziedzinie informacji i komunikacji, gospodarka oparta na wiedzy
Funkcje obszarów wiejskich	Produkcja żywności dla rozwijających się miast	Świadczenie różnych usług gospodarczych	Włączanie w lokalne oraz ponadlokalne procesy i sieci rozwojowe
Główne potrzeby rozwoju obszarów wiejskich	Niska produktywność rolnictwa i peryferyjność	Ograniczona zdolność obszarów i społeczności do udziału w procesach gospodarczych	Alokacja zasobów oraz konkurencyjność w otoczeniu globalnym
Priorytety rozwoju obszarów wiejskich	Modernizacja rolnictwa, pobudzanie przepływów kapitału i zasobów pracy	Budowanie potencjału (umiejętności, instytucje, infrastruktura itp.) oraz zapobieganie procesom wykluczenia	Wzmacnianie lokalnego potencjału i partycypacji społecznej dla lepszego wykorzystania różnych czynników rozwoju (tj. wewnętrznych oraz zewnętrznych)
Przedmiot krytyki	Proces rozwojowy o charakterze zależnym, zniekształconym oraz destrukcyjnym	W praktyce podejście niespotykane w Europie	Podejście opierające się na niedostatecznych dowodach empirycznych

Źródło: Buchenrieder i in. 2007, s. 62 (tłumaczenie własne autora).

Source: Buchenrieder et al. 2007, p. 62 (author's own translation).

Choć odnowa wsi jest przede wszystkim procesem o charakterze oddolnym, to istotna jej cecha polega na łączeniu podejścia endogenicznego z zewnętrznym wsparciem merytorycznym i finansowym. Pomoc ta realizowana jest z poziomu gminy (gminny koordynator odnowy wsi) i województwa (regionalny program odnowy wsi) (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2012, 2007b, 2003). Tym samym odnowa wsi odpowiada istocie modelu neoendogenicznego, który stanowi, że proces rozwoju bazujący na lokalnych zasobach i aktywności środowisk lokalnych może być animowany z trzech kierunków (łącznie lub osobno): z wewnątrz

(przez miejscowych aktorów), z zewnątrz (przez instytucje międzynarodowe lub rządy krajowe), a także z poziomu pośredniego (przez wspierane zewnętrznie lokalne organizacje pozarządowe) (Ray 2001). Co istotne, model ten zakłada, że w procesie rozwoju zewnętrzne wsparcie jest wykorzystywane w zgodzie z realnymi potrzebami lokalnymi (Michalewska-Pawlak 2013). Podejście to nawiązuje do terytorializacji polityk rozwojowych, będącej jednym z wyróżników nowego paradygmatu polityki regionalnej (Noworól, Noworól 2018). Polega ona na różnicowaniu narzędzi polityk publicznych – poprzez ich dostosowanie do specyficznych potrzeb jednostek terytorialnych. W terytorializacji polityk rozwojowych skupia się uwagę na trzech elementach, tj.: terytorialnych potencjałach i uwarunkowaniach rozwoju (endogeniczne zasoby), integracji działań w różnych układach instytucjonalnych oraz dynamizacji procesów rozwoju w obszarach funkcjonalnych (Nowakowska 2017). Konkludując rozważania o istocie odnowy wsi, warto odnotować, iż pod wieloma względami jest ona metodą wsparcia rozwoju terenów wiejskich komplementarną do podejścia LEADER (Idziak, Wilczyński 2013; Błąd 2007a; Heffner 2007; Kamiński 2007).

3. Rozwój regionalnych programów odnowy wsi w Polsce

Istotnym elementem odnowy wsi jest wsparcie środowisk lokalnych w tym procesie oraz koordynacja podejmowanych w jego ramach działań ze strony samorządu regionalnego. Praktycznym wyrazem zaangażowania samorządów województw w proces odnowy obszarów wiejskich jest wdrażanie regionalnych programów odnowy wsi. Niezależnie od ich specyfiki w poszczególnych województwach istotą i wspólną cechą regionalnych programów odnowy wsi jest łączenie dotacyjnych i pozadotacyjnych form wsparcia na rzecz ich uczestników. Podejście to stanowi ich ważny wyróżnik na tle wielu innych inicjatyw rozwoju obszarów wiejskich (np. programów rządowych czy programów realizowanych przy udziale środków europejskich) – w przeważającej mierze ograniczających się wyłącznie do finansowania projektów (głównie infrastrukturalnych) zgłaszanych przez gminy. W wojewódzkich programach odnowy wsi dostępne jest również wsparcie dotacyjne (w postaci konkursów grantowych na dofinansowanie działań właściwych temu procesowi). Niemniej jednak ze względu na ograniczone środki przeznaczane na ten cel (zazwyczaj dotacje w wysokości 10 czy 30 tys. zł rocznie na jeden projekt), nie ma ono charakteru dominującego ani przesądzającego o kształcie programów. W ich ramach nacisk kładziony jest przede wszystkim na różne formy pomocy pozadotacyjnej obejmujące m.in.: animację wiejskiego przywództwa, wsparcie eksperckie przygotowania sołeckich strategii rozwoju, doradztwo (prowadzone przez moderatorów odnowy wsi) oraz przedsięwzięcia informacyjno-szkoleniowe,

transfer wiedzy i doświadczeń (np. organizacja konferencji i wizyt studyjnych) czy inicjatywy służące promocji dobrych praktyk i wzorców godnych naśladowania (np. poprzez konkursy typu „Piękna Wieś”) (Mucha, Sykała, Świgost 2018a; Wolski 2017b; Idziak, Wilczyński 2013).

Wbrew oczekiwaniom inicjatorów i środowisk wiejskich oraz wielu podejmowanych w tym zakresie inicjatyw i działań towarzyszących, odnowa wsi – jako oddolny proces rozwoju obszarów wiejskich prowadzony przez lokalną społeczność przy wsparciu władz regionalnych – jak do tej pory nie doczekała się powszechnej realizacji w Polsce (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2007a). Współcześnie programy odnowy wsi czerpiące inspirację oraz bazujące na doświadczeniach programu opolskiego (zainicjowanego w 1997 r.) funkcjonują w siedmiu kolejnych województwach (tabela 2). Niemniej w ciągu 25 lat obecności odnowy wsi w Polsce inicjatywy w tym zakresie podejmowane były w szerszej niż obecnie skali. Pierwsze programy odnowy wsi – opierające się na metodzie wypracowanej w województwie opolskim – zostały podjęte w województwach pomorskim (w 2001 r.) i śląskim (w 2002 r.) oraz w powiecie nakielskim województwa kujawsko-pomorskiego (w 2002 r.). O ile w obu wymienionych województwach programy odnowy wsi nie przetrwały próby czasu (ich realizację zakończono odpowiednio w 2006 i 2010 r.), o tyle w powiecie nakielskim jest on wdrażany po dziś dzień. Poza województwem opolskim oraz powiatem nakielskim najdłuższe tradycje nieprzerwanego wsparcia odnowy obszarów wiejskich mają województwa dolnośląskie i wielkopolskie – gdzie programy regionalne funkcjonują od 2009 r. W 2011 r. uruchomiono programy odnowy wsi w województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim. W późniejszych latach do grona regionów realizujących programy odnowy wsi dołączyły także województwa lubuskie (w 2018 r.) i podlaskie (w 2019 r.). W 2018 r. w województwie mazowieckim podjęto podobną do odnowy wsi inicjatywę wsparcia obszarów wiejskich – w formie Mazowieckiego Instrumentu Aktywizacji Sołectw. W przeszłości program odnowy wsi wdrażało również województwo świętokrzyskie (w latach 2007–2010 i 2014) (Mucha, Sykała, Świgost 2018a; Wolski 2017b; Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2008, 2007a). Brak pełnego upowszechnienia odnowy wsi wspieranej przez samorządy regionalne wiązany jest z jej rozwojem w ramach programów współfinansowanych ze środków europejskich (od 2004 r.). Szansa, jaką fundusze unijne stworzyły dla odnowy wsi, stała się jednocześnie największym zagrożeniem dla jej realizacji jako procesu oddolnego i kładącego nacisk na podmiotowość lokalnych społeczności (Wilczyński 2007a). W miejsce spodziewanej komplementarności nastąpił swego rodzaju efekt substytucji.

Tabela 2. Odnowa wsi w systemie regionalnych polityk rozwojowych w Polsce
Table 2. Rural renewal in the system of regional development policies in Poland

Województwo	Wojewódzki Program Odnowy Wsi	Odniesienie do odnowy wsi w strategii rozwoju województwa	Rewitalizacja wsi w regionalnym programie operacyjnym na lata 2014–2020
Dolnośląskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2009 r.	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
Kujawsko-Pomorskie	brak wojewódzkiego programu odnowy wsi	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach RLKS
Lubelskie	brak wojewódzkiego programu odnowy wsi	odnowa wsi jako kierunek wsparcia rozwoju obszarów wiejskich	wsparcie rewitalizacji wsi poprzez odrębne działania dedykowane temu celowi
Lubuskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2018 r.	odnowa wsi jako kierunek wsparcia rozwoju obszarów wiejskich	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
łódzkie	brak wojewódzkiego programu odnowy wsi	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
Małopolskie	brak wojewódzkiego programu odnowy wsi	odnowa wsi jako kierunek wsparcia rozwoju obszarów wiejskich	wsparcie rewitalizacji wsi poprzez odrębne działania dedykowane temu celowi
Mazowieckie	mazowiecki instrument aktywizacji sołectw (od 2018 r.)	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
Opolskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 1997 r.	odnowa wsi jako instrument realizacji strategii na obszarach wiejskich	brak wsparcia dla rewitalizacji wsi
Podkarpackie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2011 r.	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich

Tabela 2. – cd.

Table 2. – cont.

Województwo	Wojewódzki Program Odnowy Wsi	Odniesienie do odnowy wsi w strategii rozwoju województwa	Rewitalizacja wsi w regionalnym programie operacyjnym na lata 2014–2020
Podlaskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2019 r.	odnowa wsi jako kierunek wsparcia rozwoju obszarów wiejskich	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach RLKS
Pomorskie	wojewódzki program odnowy wsi realizowany w latach 2001–2006	brak odniesienia	brak wsparcia dla rewitalizacji wsi
Śląskie	wojewódzki program odnowy wsi realizowany w latach 2002–2010	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi poprzez działania służące realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju (LSR) opracowanych przez Lokalne Grupy Działania (LGD)
Świętokrzyskie	wojewódzki program odnowy wsi realizowany w latach 2007–2010 oraz w 2014 r.	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
Warmińsko-Mazurskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2011 r.	brak odniesienia	brak wsparcia dla rewitalizacji wsi
Wielkopolskie	wojewódzki program odnowy wsi działający od 2009 r.	odnowa wsi jako instrument realizacji strategii na obszarach wiejskich	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich
Zachodniopomorskie	brak wojewódzkiego programu odnowy wsi	brak odniesienia	wsparcie rewitalizacji wsi w ramach działania wspólnego dla miast i obszarów wiejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwerendy i analizy wojewódzkich programów odnowy wsi, aktualnie obowiązujących strategii rozwoju województwa oraz regionalnych programów operacyjnych na lata 2014–2020.

Source: own elaboration based on a query and analysis of voivodeship rural renewal programmes, currently binding voivodeship development strategies and regional operational programs for 2014–2020.

4. Dwie drogi odnowy wsi w Polsce

Wraz z akcesją Polski do UE oraz związaną z nią dostępnością funduszy strukturalnych i inwestycyjnych dla obszarów wiejskich otworzyły się niespotykane wcześniej możliwości realizacji przedsięwzięć ukierunkowanych na ich wielowymiarowy rozwój. Już od pierwszego okresu po przystąpieniu do struktur wspólnotowych działania właściwe dla odnowy wsi znalazły swoje miejsce w programach rozwoju obszarów wiejskich współfinansowanych ze środków europejskich. Nie bez znaczenia dla takiej decyzji były pozytywne doświadczenia funkcjonujących wówczas regionalnych programów odnowy wsi w województwach opolskim, pomorskim i śląskim (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2008, 2007a). W latach 2004–2006 inicjatywy na rzecz odnowy wsi uzyskały wsparcie w Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” (SPO ROL 2004–2006) – w ramach działania o nazwie „odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Od 2007 r. projekty te dotowane są w kolejnych edycjach PROW poprzez implementację działań: „odnowa i rozwój wsi” (2007–2013) oraz „podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” (2014–2020). Dodatkowo w latach 2007–2013 odnowa wsi w sposób bezpośredni wspierana była w programie LEADER (jako jeden z elementów wdrażania strategii rozwoju opracowanych przez LGD). Włączenie działań odnowy wsi do głównego nurtu programów rozwoju obszarów wiejskich współfinansowanych ze środków europejskich nie było tożsame z pełnym przeniesieniem na ich grunt metody prowadzenia tego procesu. Zatem od 2004 r. mamy do czynienia z dwiema równoległymi i w znacznym stopniu niezależnymi formami wdrażania odnowy wsi w Polsce – tj. w ramach wojewódzkich programów odnowy wsi (podejście oddolne) oraz przy wsparciu funduszy europejskich (podejście odgórne). W tej drugiej postaci sprowadza się ona w głównej mierze do dotowania ściśle określonych przedsięwzięć (np. odnowa zabytków, kształtowanie przestrzeni publicznych czy budowa i modernizacja obiektów pełniących funkcje społeczne) – wpisujących się w priorytety rozwoju obszarów wiejskich wskazane na szczelbu centralnym (Idziak, Wilczyński 2013; Wilczyński 2012). Odnowa wsi dotowana ze środków europejskich pomija wiele istotnych kwestii dla tej idei i procesu. Niemniej jednak to w tej formie doszło do jej upowszechnienia w skali całej Polski.

Nie kwestionując pozytywnych efektów projektów odnowy wsi współfinansowanych z funduszy europejskich oraz ich wpływu na poprawę warunków życia mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce, podejście odgórne do tego procesu spotyka się z krytyką zarówno badaczy, jak i środowisk wiejskich. Jej przedmiotem jest przede wszystkim niedostateczna aktywizacja lokalnych społeczności i brak

animacji procesów rozwojowych w miejscowościach, w których realizowane są projekty odnowy wsi. W przypadku działań dotowanych z funduszy unijnych te kluczowe dla procesu odnowy kwestie społeczne pozostają najczęściej w sferze deklaracji (Wilczyński 2012; Kaleta 2007). Przedsięwzięcia odnowy wsi współfinansowane ze środków europejskich mają głównie przedmiotowy charakter odgórnej interwencji, a w konsekwencji nie prowadzą do realnego upodmiotowienia lokalnych społeczności w tym procesie (Knieć 2012; Kaleta 2007; Wilczyński 2007a). Podkreśla się także nadmierną biurokracyzację, formalizację i centralizację tej postaci odnowy wsi – nieprzystającą do charakteru i racjonalności procesów społecznych oraz prowadzącą do utraty entuzjazmu i zaufania społeczności wiejskich do idei oddolności (Knieć 2012; Kaleta 2007). Ponadto wśród słabości tego mechanizmu odnowy wsi wskazuje się oderwanie realizowanych projektów od ich lokalnego kontekstu. Podejmowane są one najczęściej bez związku (czasowego i przestrzennego) ze sobą oraz innymi inicjatywami rozwojowymi w otoczeniu (Idziak, Wilczyński 2013). Wreszcie przedsięwzięcia odnowy wsi dotowane ze środków europejskich mają głównie charakter infrastrukturalny, czym wpisują się raczej w modernizacyjny niż rozwojowy paradygmat wsparcia terenów wiejskich (Mucha, Świgost, Sykała 2018b; Sykała, Świgost, Mucha 2018; Świgost, Mucha, Sykała 2017; Kaleta 2007).

5. Odnowa wsi w systemie zarządzania rozwojem

Mimo pozytywnych doświadczeń wdrażania regionalnych programów odnowy wsi, aktywnego zaangażowania środowisk wiejskich w jej realizację oraz dużego zainteresowania badaczy obszarów wiejskich tym procesem, po 25 latach funkcjonowania w Polsce odnowa wsi ciągle jest relatywnie słabo umocowana w systemie zarządzania rozwojem na poziomie kraju i poszczególnych województw. Odnowa wsi, w przeciwieństwie np. do rewitalizacji (zyskującej coraz większą popularność na obszarach wiejskich), nie doczekała się zakorzenienia w polskim systemie prawnym. W Polsce nie funkcjonuje również krajowy program odnowy wsi, który stanowiłby ramę koordynacji różnych działań realizowanych w jej obrębie (na kształt choćby krajowej polityki miejskiej, która w 2022 r. doczekała się już drugiej edycji). Odnowa wsi jest praktycznie niedostrzegana w krajowych dokumentach strategicznych tworzących system zarządzania rozwojem. W Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (2017) – mimo wskazania priorytetów rozwoju obszarów wiejskich (takich jak „rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały gospodarcze” i „aktywizacja obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją”) oraz przypisania im projektów strategicznych (np. „infrastruktura dla rozwoju obszarów wiejskich” i „pakiet działań dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją”) – termin „odnowa wsi” nie pojawia się ani

razu. Jest to o tyle zaskakujące, że wspomniany wyżej pakiet dla obszarów zagrożonych marginalizacją dotyczyć ma m.in. aktywizacji lokalnych zasobów ludzkich oraz pobudzania lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, a więc działań jak najbardziej właściwych i charakterystycznych dla odnowy wsi. W jej miejsce, jako narzędzie realizacji pakietu, wskazana została rewitalizacja obszarów defaworyzowanych. Dużo bardziej doskwiera jednak brak jakiegokolwiek odniesienia do metody i procesu odnowy wsi w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 (2019) oraz w Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (2020). W tym pierwszym dokumencie, podobnie jak w przypadku Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (2017), priorytet został nadany rewitalizacji obszarów wiejskich (przede wszystkim tych zagrożonych marginalizacją). W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (2020), pomimo podkreślenia potrzeby wzmocnienia i wsparcia małych organizacji wiejskich, również nawet nie wzmiankowano o odnowie wsi.

Jedynym krajowym dokumentem strategicznym, w którym znalazły się bezpośrednie odniesienia do idei odnowy wsi jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (2019). Podkreślono w niej bardzo duże doświadczenia programów odnowy wsi i wdrażania podejścia LEADER, które w powiązaniu z doświadczeniami rewitalizacji uznano za podstawę do budowy efektywnego systemu wsparcia obszarów zdegradowanych w Polsce. Co istotne, w dokumencie tym zwrócono uwagę na różnice między odnową wsi i rewitalizacją (w kontekście odmiennej specyfiki i niejednorodnych uwarunkowań rozwoju miast i obszarów wiejskich). Wskazano, że kompleksowy rozwój obszarów wiejskich powinien być wspierany instrumentami odnowy wsi. Z kolei w odniesieniu do ośrodków miejskich analogiczną rolę przypisano rewitalizacji. Tym samym dostrzeżono komplementarność obu metod wsparcia rozwoju lokalnego. Potwierdzają to zapisy strategii mówiące, że regulacje dotyczące rewitalizacji (miasta) i odnowy wsi (tereny wiejskie) powinny być zbieżne odnośnie do zasad ogólnych i jednocześnie dostosowane do charakteru obszarów, których dotyczą (z uwzględnieniem zróżnicowanej specyfiki problemów, kapitału społecznego czy potencjału instytucjonalnego oraz finansowego miast i wsi).

Podobnie jak w przypadku strategii krajowych idea odnowy wsi jest relatywnie słabo zakorzeniona w strategiach rozwoju województw (tabela 2). Problem ten dotyczy również części tych regionów, które z powodzeniem od wielu już lat wdrażają na swoim obszarze programy odnowy wsi (województwa dolnośląskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie). Bezpośrednie odniesienia do odnowy wsi w aktualnych strategiach rozwoju województw (sporządzonych w perspektywie do 2030 r.) znalazły się tylko w przypadku sześciu regionów – w tym dwóch nieposiadających programów wspierających ten proces (województwa lubelskie i małopolskie). Odnowa wsi w strategiach wojewódzkich wymieniana jest jako

jeden z kierunków działań w ramach wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (województwa lubelskie, lubuskie, małopolskie i podlaskie) bądź instrument realizacji strategii w odniesieniu do tych obszarów (województwa opolskie i wielkopolskie). Niemniej jednak w większości tych regionów w ich strategiach pojawiają się wyłącznie pojedyncze odwołania do odnowy wsi – bez szerszych rozwinięć. Wyjątkiem jest województwo wielkopolskie, gdzie odnowa wsi jest stosunkowo silnie umocowana w strategii rozwoju. Wielkopolska Odnowa Wsi wskazana została jako jeden z trzech pakietów działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w województwie (obok „Wielkopolskiej Akademii Liderów Wiejskich” oraz „infrastruktury na obszarach wiejskich”). Jednocześnie w Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku (2020) określono jej cele i zakres działań oraz zapowiedziano opracowanie kolejnej edycji programu regionalnego. W ślad za tym w lipcu 2020 r. sejmik województwa przyjął program Wielkopolska Odnowa Wsi 2020+ (2020), który rozszerzył wspierane dotychczas inicjatywy o tworzenie plenerowych miejsc spotkań zaprojektowanych wedle jednolitej koncepcji z wiatą biesiadną jako wyróżnikiem i elementem charakterystycznym odnowy wsi w regionie. W strategii rozwoju województwa i regionalnym programie odnowy wsi przewidziano powołanie Wielkopolskiej Akademii Liderów Wiejskich. Projekt ten obejmować ma organizację cyklu zajęć szkoleniowo-warsztatowych oraz wyjazdów studyjnych dla lokalnych liderów wiejskich. Służyć ma przede wszystkim poszerzaniu wiedzy i umiejętności liderów odnowy wsi, wymianie doświadczeń między sołectwami i wzajemnej mobilizacji do aktywności na rzecz społeczności wiejskich. Podejście samorządu województwa wielkopolskiego należy uznać za przykład dojrzałego wsparcia odnowy wsi oraz dostrzeżenia jej znaczącej roli w rozwoju obszarów wiejskich w regionie.

Słabe zakorzenienie odnowy wsi w strategiach krajowych i regionalnych odzwierciedla szerszy problem niedostatecznego uwzględnienia potrzeb i celów rozwoju obszarów wiejskich w politykach rozwojowych. Wskazywał na to już Ryszard Wilczyński (2007a), pisząc o niskiej randze priorytetów wiejskich w praktycznej realizacji strategii województw. W odniesieniu do analizy treści aktualnych strategii krajowych i regionalnych obszary wiejskie w Polsce ciągle w większym stopniu postrzegane są przez pryzmat problemów niż potencjałów rozwojowych – jako obszary zagrożone marginalizacją bądź zdegradowane. Są również przedmiotem różnych uproszczeń, czego przykładem jest dokonany w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2011), w ramach delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych, ich podział na: uczestniczące w procesach rozwojowych (położone w otoczeniu głównych miast) oraz wymagające wsparcia procesów rozwojowych (usytuowane peryferyjnie). Taka dychotomiczna typologia obszarów wiejskich w Polsce nie oddaje ich złożoności i zróżnicowania oraz nie pozwala dostrzec

w pełni ich potencjałów endogenicznych i realnych potrzeb rozwojowych. Choć dokument koncepcji został uchylony w 2020 r. (w rezultacie nowelizacji ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju), to wprowadzona w nim klasyfikacja utrwaliła się w większości delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych w planach zagospodarowania przestrzennego województw. Niejako naturalną konsekwencją spojrzenia na tereny wiejskie przez pryzmat problemów rozwojowych, peryferyjnego położenia i procesów ich marginalizacji, jest kierowanie do nich przede wszystkim przedsięwzięć modernizacyjnych i działań ukierunkowanych na wyprowadzenie ich z kryzysu. Potwierdzają to zapisy strategii krajowych i regionalnych, gdzie w znacznie większym stopniu do obszarów wiejskich adresuje się działania z zakresu rewitalizacji niż odnowy wsi. Wypada zauważyć, że takiemu podejściu dużo bliżej jest do minionych (egzogenicznych) niż obecnych (endogenicznych i neoendogenicznych) modeli rozwoju wsi.

6. Odnowa wsi w cieniu rewitalizacji

W rezultacie przyjęcia przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustawy o rewitalizacji oraz uznania jej za zadanie własne gminy (o charakterze fakultatywnym) rozszerzono możliwość prowadzenia tego procesu (realizowanego wcześniej głównie w miastach) na wszystkie gminy w kraju. W powyższej ustawie wprowadzono definicję rewitalizacji³ oraz określono jej zasady wraz z trybem przygotowania, prowadzenia i oceny. W ślad za umożliwieniem podejmowania rewitalizacji we wszystkich polskich gminach (niezależnie od ich typu), istotnie zwiększył się zakres wsparcia rewitalizacji wsi w ramach regionalnych programów operacyjnych (będących podstawowym źródłem finansowania właściwych dla niej działań). W perspektywie budżetowej obejmującej lata 2014–2020 decyzję o dofinansowaniu środkami europejskimi przedsięwzięć rewitalizacyjnych na obszarach wiejskich podjęła większość regionów (tabela 2). Tylko w trzech województwach (opolskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim) ograniczono wsparcie procesu rewitalizacji wyłącznie do ośrodków miejskich. W województwach lubelskim i małopolskim zdecydowano o wyodrębnieniu osobnych działań dedykowanych w całości rewitalizacji wsi. Co interesujące, w przypadku Małopolski przyjęto dlań nazwę: „odnowa obszarów wiejskich”. W województwach kujawsko-pomorskim i podlaskim umożliwiono dofinansowanie projektów rewitalizacji wsi w ramach działań dotyczących wdrażania RLKS. Podobnie w województwie śląskim zagwarantowano

³ Mianem rewitalizacji określony został „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji” (Ustawa 2015, art. 2.1).

osobną pulę funduszy dla działań rewitalizacyjnych wynikających z lokalnych strategii rozwoju (tj. strategii RLKS) obejmujących obszary wiejskie i rybackie. W województwie zachodniopomorskim szczególnym wsparciem w ramach procesu rewitalizacji postanowiono objąć miejscowości popegeerowskie. Z kolei w województwie świętokrzyskim finansowanie przedsięwzięć rewitalizacji wsi zawężono do miejscowości będących siedzibami gmin (Sykała 2019; Dej, Sykała 2018). Niezależnie od przyjętej formy i zakresu od 2014 r. wsparcie na rzecz rewitalizacji obszarów wiejskich w regionalnych programach operacyjnych jest dużo większe niż w minionych perspektywach budżetowych⁴. Szeroka możliwość realizacji inicjatyw rewitalizacji wsi spotkała się z dużym zainteresowaniem środowisk wiejskich, czego przejawem jest znaczna liczba gmin wiejskich, które opracowały program rewitalizacji (będący obligatoryjną podstawą wdrażania tego procesu i ubiegania się o środki europejskie na ten cel). Do końca stycznia 2019 r. programy rewitalizacji opracowało 1406 gmin (blisko 57% ogółu) – w tym 655 wiejskich (42% wszystkich)⁵. W czterech województwach (kujawsko-pomorskim, małopolskim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim) odsetek gmin wiejskich dysponujących programem rewitalizacji przekroczył 70% (Sykała 2019).

Mimo że rewitalizacja i odnowa wsi cechują się wieloma podobieństwami (procesowy charakter, planowanie strategiczne, zaangażowanie oraz partycypacja społeczności lokalnych, podejście zintegrowane i terytorialne, powiązanie wykorzystania endogenicznych zasobów z zewnętrznym wsparciem doradczym i finansowym, tożsamy zakres realizowanych projektów), to należy podkreślić, że są to zasadniczo dwie odrębne metody wsparcia rozwoju lokalnego, o czym przesądzają dzielące je kluczowe różnice (Sykała 2019; Dej, Sykała 2018; Biczkowski, Biczowska 2017). Rewitalizacja – zgodnie z obowiązującymi rozstrzygnięciami prawnymi – jest procesem dotyczącym obszarów zdegradowanych, którego celem jest ich wyprowadzenie ze stanu kryzysowego. Kryzys ten rozumiany jest jako koncentracja oraz współwystępowanie różnych negatywnych zjawisk (zwłaszcza społecznych). Znajduje to swoje odzwierciedlenie w definicji obszaru zdegradowanego przyjętej w ustawie o rewitalizacji (Ustawa 2015, art. 9.1). Jego mianem określono obszar będący w kryzysie z powodu kumulacji niekorzystnych zjawisk

---

⁴ Pierwsze (choć nieliczne) przedsięwzięcia rewitalizacji finansowane ze środków europejskich podejmowano na terenach wiejskich w Polsce już przy wsparciu Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego na lata 2004–2006 (w ramach rewitalizacji obszarów przemysłowych i powojkowych). W latach 2007–2013 na wsparcie rewitalizacji wsi w regionalnych programach operacyjnych zdecydowało się siedem województw (tj. lubuskie, opolskie, podkarpackie, śląskie, świętokrzyskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie) (Sykała 2019).

⁵ Według wykazów pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji prowadzonych przez poszczególne samorządy województw jako instytucje zarządzające regionalnymi programami operacyjnymi na lata 2014–2020.

społecznych i dodatkowo występowania innych problemów (gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych). Jego wyznaczenie na podstawie uprzednio przeprowadzonej diagnozy (delimitacji) jest podstawą wskazania obszaru rewitalizacji, na którym prowadzone będą działania rewitalizacyjne w gminie. Zgodnie z zasadą koncentracji terytorialnej przyjętą w cytowanej ustawie (art. 10.1) obszar rewitalizacji nie może przekraczać 20% powierzchni gminy i być zamieszkały przez więcej niż 30% jej ludności. Zatem rewitalizacja jest procesem o dużo bardziej zawężonym zakresie terytorialnym i przedmiotowym w stosunku do odnowy wsi (Sykała 2019; Dej, Sykała 2018). Rewitalizację i odnowę wsi różnicują przede wszystkim uwarunkowania wyjściowe ich prowadzenia, zasadnicze cele i przestrzenny wymiar realizacji. Choć w przypadku odnowy wsi mówi się o paradygmacie rewitalizacyjnym (jako jej dojrzałej formie), to nie należy go wprost utożsamiać z rewitalizacją.

Biorąc pod uwagę wzrastającą rolę rewitalizacji w polityce spójności UE, jej silne umocowanie w strategiach krajowych i regionalnych oraz szeroki system wsparcia w ramach regionalnych programów operacyjnych (w tym znaczne środki finansowe przeznaczane na ten cel), za realne należy uznać ryzyko zdominowania odnowy wsi przez ten proces. W odniesieniu do obszarów wiejskich może to skutkować pewnym wypaczeniem w podejściu do wsparcia ich rozwoju. Mowa tutaj głównie o zagrożeniu większą koncentracją wysiłków na rozwiązywaniu problemów niż poszukiwaniu oraz eksponowaniu ich endogenicznych potencjałów i zasobów jako podstawowych czynników rozwoju. Podejście to w dużym stopniu prezentują już strategie krajowe i regionalne. Jego dalsze upowszechnianie oraz przenoszenie na poziom lokalny może prowadzić do istotnego przewartościowania celów wsparcia polskiej wsi – raczej w kierunku jej modernizacji niż wielowymiarowego rozwoju. Tym bardziej potrzeba wzmożonych wysiłków na rzecz propagowania idei odnowy wsi w Polsce jako procesu oddolnego i uspołecznionego rozwoju obszarów wiejskich, alternatywnego względem modernizacji.

7. Podsumowanie

Bilans 25-lecia odnowy wsi w Polsce pod wieloma względami wypada korzystnie. Jest to czas skutecznego przeniesienia idei odnowy wsi na grunt krajowy oraz doskonalenia jej jako metody i procesu oddolnego rozwoju obszarów wiejskich, kładącego nacisk na zaangażowanie i upodmiotowienie lokalnych społeczności wiejskich. Jednocześnie w tym okresie odnowa wsi stała się znaczącym przedmiotem badań naukowych w Polsce – czego dowodem są poświęcone jej monografie i artykuły, prace doktorskie, projekty badawcze, a także konferencje i seminaria naukowe. Spektrum zagadnień podejmowanych przez polskich badaczy odnowy

wsi jest dość szerokie – dotyczy zarówno podstaw teoretycznych tego procesu, jak i różnych praktycznych aspektów jego realizacji. Jednak o wiele ważniejsze jest zainteresowanie środowisk wiejskich i liderów lokalnych, z jakim spotkała się idea odnowy wsi w Polsce, jak również ich aktywne zaangażowanie w jej rozwój i upowszechnianie w minionych 25 latach. Jest to czas uruchamiania regionalnych programów odnowy wsi w kolejnych województwach, a także rosnącej liczby gmin i sołectw uczestniczących w ich realizacji. Co godne podkreślenia, w tym okresie aktywność środowisk wiejskich na gruncie wdrażania idei odnowy wsi ewoluowała od inicjatyw podejmowanych w skali lokalnej i regionalnej w kierunku ogólnopolskiego ruchu na jej rzecz, czego ukoronowaniem było powołanie Polskiej Sieci Odnowy i Rozwoju Wsi (w 2013 r.), a następnie utworzenie Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce.

Pomimo wielu wysiłków ukierunkowanych na upowszechnienie odnowy wsi w Polsce i pozytywnych efektów funkcjonowania wojewódzkich programów odnowy wsi, idea ta ciągle zajmuje niedostateczne miejsce w systemie krajowych oraz regionalnych polityk i programów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Mimo swej nowoczesnej podbudowy teoretycznej oraz wpisywania się we współczesne koncepcje i paradygmaty rozwoju (model neoendogeniczny i terytorializacja polityk publicznych) odnowa wsi jest słabo zakorzeniona nie tylko w polskim systemie prawnym (w przeciwieństwie chociażby do rewitalizacji), lecz także w krajowych i wojewódzkich strategiach rozwoju. Wbrew oczekiwaniom inicjatorów i środowisk wiejskich odnowa wsi nie doczekała się powszechnej realizacji przy wsparciu programów wojewódzkich, które do końca 2022 r. uruchomiono jedynie w połowie polskich regionów. Wreszcie została ona zdominowana przez programy rozwoju obszarów wiejskich współfinansowane z funduszy europejskich, które choć istotnie wspierają właściwe dla odnowy wsi przedsięwzięcia, to jednak pomijają kluczowe aspekty społeczne tego procesu (tj. aktywizację oraz upodmiotowienie społeczności lokalnych). Ryzyko dalszego zdominowania odnowy wsi niesie za sobą dość szerokie wsparcie rewitalizacji obszarów wiejskich. Mimo że jest to komplementarna metoda rozwoju lokalnego, to należy podkreślić, iż rewitalizacja dotyczy jedynie obszarów zdegradowanych oraz stanowi odpowiedź na ich kryzys. W tym kształcie pod wieloma względami nie przystaje do specyfiki i uwarunkowań rozwojowych wsi. Niewystarczające umocowanie idei odnowy wsi w systemie polityk rozwojowych w Polsce to pokłosie szerszego problemu, mianowicie niedostatecznego uwzględnienia w nich potrzeb i priorytetów rozwoju obszarów wiejskich, które postrzegane są w głównej mierze przez pryzmat peryferyjności i marginalizacji. Konsekwencją tego podejścia jest adresowanie do obszarów wiejskich przede wszystkim różnych działań modernizacyjnych charakterystycznych dla minionych koncepcji i modeli ich rozwoju.

Mając na uwadze powyższe refleksje, kolejne lata funkcjonowania idei odnowy wsi w Polsce – podobnie jak w pierwszym okresie rozwoju – powinny być czasem dalszych starań o jej zakres i skalę oraz jakość (Wilczyński 2007a). Przede wszystkim trzeba dążyć do zachowania żywotności tej idei i jej ochrony przed zdominowaniem przez odgórnie projektowane działania modernizacyjne (w tym w ramach programów współfinansowanych z funduszy europejskich). Potrzeba wzmoczonych wysiłków na rzecz szerszego niż dotychczas uwzględnienia odnowy wsi w krajowych i wojewódzkich politykach adresowanych do obszarów wiejskich. Niezbędne jest więc przekonanie decydentów szczebla centralnego i regionalnego do zasadności i potrzeby odnowy wsi w Polsce oraz włączenia jej metody do programów wsparcia obszarów wiejskich. Jest to bardzo istotne w kontekście potrzeby zapewnienia większej komplementarności różnych (często rozproszonych i nieskoordynowanych) inicjatyw i projektów realizowanych na terenach wiejskich. Pozostaje mieć nadzieję, że działania w tym zakresie przyniosą oczekiwany rezultat, a w konsekwencji w kolejnych latach dojdzie do szerszego upowszechnienia w Polsce odnowy wsi jako oddolnego i animowanego społecznie procesu rozwoju wsi.

Bibliografia

- Adamski T., Gorlach K. (2007). Neo-Endogenous Development and the Revalidation of Local Knowledge. *Polish Sociological Review*, 4 (160), 481–497.
- Baldock D., Dwyer J., Lowe P., Petersen J.-E., Ward N. (2001). *The Nature of Rural Development: Towards a Sustainable Integrated Rural Policy in Europe*. London: Institute for European Environmental Policy (IEEP).
- Biczkowski M., Biczowska M. (2017). Rewitalizacja a odnowa wsi. Analiza porównawcza instrumentów Unii Europejskiej. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 29, 27–45. DOI:10.18778/1508-1117.29.02.
- Biczkowski M., Grabowska A. (2015). Odnowa wsi w świetle wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 na przykładzie gmin województwa mazowieckiego. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 17 (6), 25–31.
- Biczkowski M., Rudnicki R. (2017). Odnowa wsi jako czynnik aktywizacji społeczności lokalnych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 75–101. DOI:10.7163/SOW.48.5.
- Bielecka M. (2020). Odnowa wsi i rozwój obszarów wiejskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej na przykładzie gminy Ślesin, w województwie wielkopolskim. *Acta Politica Polonica*, 1 (49), 41–49. DOI:10.18276/ap.2020.49-04.
- Błąd M. (2007a). Kilka refleksji na temat odnowy wsi. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 105–112). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Błąd M. (2007b). Przykłady odnowy wsi w Polsce. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 195–214). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- Buchenrieder G., Möllers J., Happe K., Davidova S., Fredriksson L., Bailey A., Gorton M., Kancs D., Swinnen J., Vranken L., Hubbard C., Ward N., Juvančič L., Milczarek D., Mishev P. (2007). *Conceptual framework for analysing structural change in agriculture and rural livelihoods*. Halle: Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO).
- Czapiewska G. (2011). Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza. *Barometr Regionalny*, 3 (25), 85–94. DOI:10.56583/br.1324.
- Dej M. (2018). Odnowa wsi opolskich. Przegląd dotychczasowych doświadczeń. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 55–73). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Dej M., Sykała Ł. (2018). Rewitalizować czy odnawiać wieś? O paradoksach semantyczno-przestrzenno-metodycznych. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 35–53). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Duczkowska-Małysz K. (2007). Obszary wiejskie – przestrzeń problemów czy cywilizacyjna szansa Europy. Zmiany modelu rolnictwa europejskiego. Wzrost rangi wsi w Europie. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński R. (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 19–35). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Golinowska M., Kutkowska B. (2009). Odnowa wsi i ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego. *Wieś i Rolnictwo*, 1 (142), 146–165.
- Heffner K. (2007). Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 51–65). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Hoffmann R. (2014). Aktywność podmiotów lokalnych w realizacji działania „Odnowa i rozwój wsi” na obszarze lokalnych grup działania w województwie wielkopolskim. *Studia Obszarów Wiejskich*, 35, 183–196.
- Idziak W., Wilczyński R. (2013). *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*. Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Jeziorska-Biel P. (2017a). Podejście monograficzne w badaniach nad odnową wsi. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 63, 93–103. DOI:10.18778/0208-600X.63.07.
- Jeziorska-Biel P. (2017b). Gospodarowanie przestrzenią w odnowie wsi – zastosowanie koncepcji miejsca do analizy projektów odnowy wsi. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 28, 17–30. DOI:10.18778/1508-1117.28.02.
- Jeziorska-Biel P. (2017c). Uwarunkowania odnowy wsi w Polsce. Przypadek wsi Spycimierz. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 149–161. DOI:10.7163/SOW.48.9.
- Jeziorska-Biel P. (2015). Edukacyjny wymiar Programu Odnowa Wsi na przykładzie gminy Nowosolna województwa łódzkiego. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 20, 139–153. DOI:10.18778/1508-1117.20.09.
- Kaleta A. (2007). Odnowa wsi z perspektywy historycznej. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 77–85). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- Kamiński R. (2007). Odnowa wsi i Leader: komplementarność metod rozwoju obszarów wiejskich. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 165–179). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Kłodziński M., Błąd M., Wilczyński R. (red.) (2007). *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Knieć W. (2012). *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Polski. Analiza socjologiczna*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2012). Załącznik do Uchwały nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Koreleski K. (2012). Odnowa wsi w Turynii jako element zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 2 (3), 31–35.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (2019). Załącznik do Uchwały nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. Warszawa: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.
- Mańkowska D., Minta S., Kalisz D.E. (2019). The “Lower Silesian Rural Renewal” program as an example of a regional policy instrument of impact on rural areas. *Intercathedra*, 1 (38), 45–52. DOI:10.17306/J.INTERCATHEDRA.2019.00060.
- Michalewska-Pawlak M. (2013). *Priorytety i wyzwania polityki rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Mucha A., Sykała Ł., Świągost A. (2018a). Regionalne programy odnowy wsi w Polsce. Województwa: wielkopolskie, dolnośląskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 93–73). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Mucha A., Świągost A., Sykała Ł. (2018b). Aktywność podmiotów lokalnych w procesie odnowy wsi w województwie małopolskim. *Studia Obszarów Wiejskich*, 52, 77–93. DOI:10.7163/SOW.52.6.
- Niedźwiecka-Filipiak I. (2005). Przemiany wizerunku wsi opolskiej pod wpływem odnowy wsi. *Architektura Krajobrazu*, 1–2, 18–26.
- Niedźwiecka-Filipiak I., Kuriata Z. (2010). *Architektura krajobrazu w programie odnowy wsi opolskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.
- Nowakowska A. (2017). Terytorializacja rozwoju i polityki regionalnej. *Biuletyn KPZK PAN*, 268, 26–38. DOI:10.24425/117886.
- Noworól A., Noworól K. (2018). Terytorializacja polityki rozwoju jako element podniesienia konkurencyjności miast i regionów. *Studia KPZK PAN*, 6 (184), 20–28.
- OECD [Organization for Economic Cooperation and Development] (2006). *OECD Rural Policy Reviews: The New Rural Paradigm. Policies and Governance*. Paris: OECD Publishing.
- Ray C. (2006). Neo-endogenous rural development in the EU. W: P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney (red.). *Handbook of Rural Studies* (s. 278–291). London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage Publications.

- Ray C. (2001). *Culture Economies: A Perspective on Local Rural Development in Europe*. Newcastle upon Tyne: Newcastle University's Centre for Rural Economy.
- Rogatka K., Grzelak-Kostulska E., Kwiatkowski M., Biegańska J., Feltynowski M., Chodkowska-Miszczuk J. (2017). Odnowa i rewitalizacja wsi w kontekście realizacji polityki spójności UE na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 103–115. DOI:10.7163/SOW.48.6.
- Rydz E. (2009). Wpływ programów odnowy wsi na aktywizację społeczności lokalnych w województwie pomorskim. W: B. Domański, W. Kurek (red.). *Gospodarka i przestrzeń. Prace dedykowane profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej* (s. 263–281). Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Staszewska S. (2018). Metody wsparcia odnowy polskiej wsi. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 145–161). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (2017). Załącznik do Uchwały nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju.
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (2020). Załącznik do Uchwały nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku (2020). Załącznik do Uchwały nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r. Poznań: Samorząd Województwa Wielkopolskiego.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 (2019). Załącznik do Uchwały nr 123 Rady Ministrów z dnia 15 października 2019 r. Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Sykała Ł. (2019). Rewitalizacja a odnowa wsi. W: W. Jarczewski, A. Kułaczowska (red.). *Raport o stanie polskich miast. Rewitalizacja* (s. 123–137). Warszawa–Kraków: Instytut Rozwoju Miast i Regionów.
- Sykała Ł., Dej M. (red.) (2018). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne*. Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Sykała Ł., Świgoś A., Mucha A. (2018). Wsparcie procesu odnowy wsi w Polsce ze środków europejskich w latach 2004–2020. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 55–73). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Świgoś A., Mucha A., Sykała Ł. (2018). Wybrane instrumenty wsparcia odnowy wsi w Polsce. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 115–129). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Świgoś A., Mucha A., Sykała Ł. (2017). Odnowa wsi w województwie małopolskim. Aktorzy i kierunki działań. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 39, 201–216.
- Ustawa (2015). Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777).

- Ward N., Atterton J., Kim T.-Y., Lowe P., Phillipson J., Thompson N. (2005). *Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development'*. Newcastle upon Tyne: Newcastle University's Centre for Rural Economy.
- Wielkopolska Odnowa Wsi 2020+ (2020). Załącznik do Uchwały nr XXI/394/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 13 lipca 2020 r. Poznań: Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego.
- Wilczyński R. (2012). Odnowa wsi z wykorzystaniem środków europejskich – niewykorzystana szansa na rewitalizację. *Architektura Krajobrazu*, 2, 4–22.
- Wilczyński R. (2008). Programy odnowy wsi w Polsce. W: J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.). *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi* (s. 99–116). Warszawa: Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA).
- Wilczyński R. (2007a). 10 lat odnowy wsi w Polsce – droga do celu. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 67–76). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wilczyński R. (2007b). Specyfika opolskiego programu odnowy wsi. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 181–193). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wilczyński R. (2003). *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Poznań: Fundacja Fundusz Współpracy, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu.
- Wolski O. (2018). Odnowa wsi jako przedmiot badań w niemieckich pracach naukowych. Geneza i ewolucja znaczenia. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 23–33). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Wolski O. (2017a). Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia. *Więś i Rolnictwo*, 2 (175), 119–145. DOI:10.53098/wir022017/06.
- Wolski O. (2017b). Specyfika wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce w kontekście literatury naukowej. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 51–73. DOI:10.7163/SOW.48.4.
- Wolski O., Sykała Ł. (2016). Zasoby lokalne, odnowa wsi i koncepcje rozwoju obszarów wiejskich. Próba teoretycznego ujęcia zależności. *Studia Obszarów Wiejskich*, 44, 21–38. DOI:10.7163/SOW.44.2.
- Woods M. (2005). *Rural Geography*. London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage Publications.
- Wójcik M. (2018a). Odnowa wsi w badaniach geograficznych. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 11–21). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Wójcik M. (2018b). Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi jako przypadek działań na rzecz odnowy wsi w Polsce. W: Ł. Sykała, M. Dej (red.). *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne* (s. 131–143). Kraków: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Wójcik M. (2017a). Odnowa wsi jako przedmiot badań geograficzno-osadniczych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 7–18. DOI:10.7163/SOW.48.1.
- Wójcik M. (red.) (2017b). *Tożsamość i „miejsce”*. *Budzenie uśpionego potencjału wsi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Wójcik M. (2016). Uwarunkowania tworzenia „Sieci Najciekawszych Wsi”. Wyniki oceny eksperckiej 50 polskich miejscowości. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 25, 109–129. DOI:10.18778/1508-1117.25.06.

Wójcik M. (2010). Struktura i działanie – społeczno-geograficzna interpretacja oddziaływania funduszy Unii Europejskiej na przykładzie programu „Odnowa Wsi”. *Studia Obszarów Wiejskich*, 24, 186–201.

The Place of Rural Renewal in the System of Development Policies and Support Programmes for Rural Areas in Poland

Abstract: In 2022, 25 years have passed since the launch of the rural renewal programme in the Opolskie Voivodeship, and thus the initiation of this rural development process animated by the local community in Poland. In the context of a quarter of a century of functioning and development of this idea in Poland, the article reflects on the current place of rural renewal in national and regional development policies and programmes supporting rural areas. This issue was considered through the prism of: the roots of rural renewal in rural support models, the development of voivodeship rural renewal programmes, as well as its anchoring in national and regional strategies and relations with the activities of programmes financed from European funds. The inference was based on a query and content analysis of the national literature on the subject of rural renewal and strategic documents at the central and regional level. In the light of the obtained results, rural renewal in Poland – despite the involvement of rural communities and the interest of scientists as well as modern theoretical foundations – still occupies an insufficient place in the system of development policies. It is poorly anchored in current national and regional strategies and has been largely overshadowed by activities subsidised from EU funds, which has had an impact on the current scope of voivodeship rural renewal programmes. Its position in development policies reflects a broader problem – insufficient consideration of rural priorities and perception of rural areas mainly through the prism of peripherality and marginalisation.

Keywords: rural development, rural renewal, village revitalisation, development policies, European funds.